

UDC 377

ОСВІТА ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ ТА БОЛГАРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

© 2018

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна, кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(61000, Україна, Харків, вулиця Валентинівська, 2, e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com)

Анотація. У статті здійснено порівняльно-педагогічний аналіз провідних аспектів організації освіти дорослих в Україні та в Болгарії. Наведено визначення провідних дефініцій дослідження («освіта», «дорослість», «освіта дорослих») у болгарській та українській науково-педагогічній літературі. Узагальнено різні підходи науковців до визначення зазначених дефініцій, представлено основні аспекти їхнього обґрунтування (соціальний, педагогічний, економічний тощо). Разом з тим, на основі низки правових документів Болгарії (Конституція Болгарії, Трудовий кодекс, Закон про професійну освіту та навчання, Закон про рівень освіти, загальний освітній мінімум та навчальний план) та України (Конституція України, Закон про освіту, Закон про професійно-технічну освіту, Закон про вищу освіту) у роботі представлено порівняльну характеристику нормативно-правового регулювання освіти дорослих. Окреслено перспективи творчого впровадження цінного досвіду Болгарії у розвиток питань освіти дорослих в Україні: досвід Болгарії у розвитку культури навчання дорослих, яка орієнтована на оволодіння сучасними знаннями та навичками, різними видами компетенцій; створення мережі навчальних закладів; чітке визначення завдань і функцій управління державною системою освіти дорослих; співпраця між освітніми установами й державними органами влади.

Ключові слова: освіта дорослих, безперервна освіта, формальна, неформальна та інформальна освіта дорослих, Болгарія, Україна.

ADULT LEARNING IN UKRAINE AND BULGARIA: COMPARATIVE ASPECTS

© 2018

Boiarska-Khomenko Anna Volodymyrivna, PhD in Pedagogy, doctoral candidate
of History of Pedagogy and Comparative Pedagogy Department

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(61000, Ukraine, Kharkiv, Valentynivska street, 2, e-mail annaboyarskahomenko@gmail.com)

Abstract. In the article the comparative and pedagogical analysis of the leading aspects of organization of adult education in Ukraine and in Bulgaria has been completed. The definition of the leading definitions of the study («education», «adult», «adult education») in the Bulgarian and Ukrainian scientific-pedagogical literature was indicated. Various approaches of scientists to the definition of these definitions, the main aspects of their justification (social, pedagogical, economic, etc.) were summarized. Also, in the paper, a comparative description of the legal regulation of adult education is presented based on many Bulgarian legal documents (the Bulgarian Constitution, the Labor Code, the Law on Vocational Education and Training, the Law on the Level of Education, the General Educational Minimum and the Curriculum) and Ukraine (the Constitution of Ukraine, The Law on Education, the Law on Vocational Education, the Law on Higher Education). The prospects of creative implementation of Bulgaria's valuable experience in the development of adult education in Ukraine have been established: the experience of Bulgaria in the development of an adult learning culture, this culture focuses on the acquisition of modern knowledge and skills, various competencies; creation of a network of educational institutions; a clear definition of the tasks and functions of the management of the state system of adult education; cooperation between educational institutions and state authorities.

Keywords: continuous education, formal education, non-formal education, informal education, Bulgaria, Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах швидкого розвитку економіки, науки, соціальної сфери та інноваційних технологій доросла людина постійно відчуває потребу в удосконаленні й розширенні власного рівня знань та умінь. Все більше дорослих людей стикаються з тим, що рівень знань, здобутий під час навчання в закладах освіти, з часом перестає задовольняти їхні особисті та професійні потреби. Тому питання організації освіти дорослих у наш час набувають колосальної актуальності, вони потребують уваги з боку науковців, педагогів, чиновників та влади.

Варто наголосити на тому, що в Законі України «Про освіту» (2017 р.) поряд з іншими принципами освітньої діяльності визначено принцип сприяння навчанню впродовж життя та інтеграції у міжнародний освітній і науковий простір [1]. Разом з тим в Україні ініційовано розробку проекту закону «Про освіту дорослих». Тому вивчення досвіду країн Європи, зокрема Болгарії у питаннях організації освіти дорослих дозволить застосувати цінні ідеї у діяльності українських закладів освіти, сприятиме входженню нашої країни до європейського освітнього простору, зробить наших фахівців конкурентоспроможними на світовому і європейському ринках праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується авторська думка; виділення невирішених раніше частин

загальної проблеми. Питаннями освіти дорослих переймаються як українські (Л. Лук'янова [2; 3], Н. Ничкало [4], В. Базелюк [5], Л. Пуховська [6], Л. Сігаєва [7]) так і болгарські дослідники (М. Андреев [8], Р. Бабалова [9], В. Дейкова [10], Т. Драг [11], І. Іванов [11], Ч. Катански [12; 13], С. Чавдарова-Костова [14]). У їхніх працях визначено термінологічний апарат питань освіти дорослих, теоретично обґрунтовано принципи, форми, методи освіти дорослих, окреслено основні форми та напрямки його здобуття тощо. Разом з тим, у педагогічній науці відсутній комплексний порівняльний аналіз питань освіти дорослих в Україні та Болгарії на сучасному етапі.

Формування цілей статті. Мета статті – здійснити порівняльно-педагогічний аналіз освіти дорослих в Україні та Болгарії, окреслити шляхи впровадження позитивного досвіду Болгарії у розвитку питань освіти дорослих в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття освіти дорослих в Україні та Болгарії визначено багатьма науковцями, воно спирається на різні аспекти та точки зору. Тому доцільно порівняти визначення цих понять в Україні та Болгарії. Дефініція «освіта дорослих» передбачає вивчення двох ключових термінів «освіта» та «дорослість». Розглянемо підходи до визначення цих понять в українській та болгарській науковій літературі.

Болгарський педагог і дослідник Т. Драг [11] за-

значає, що поняття освіти залишається одним із найбільш невизначених і суперечливих понять в педагогіці. Т. Драг та І. Іванов [11] переконані, що термін «освіта» є збірною назвою для всього, що пов'язано з підготовкою особистості до її соціальної і професійної самореалізації та розвитку і включає зміст (гуманітарний, науковий, практичний), рівень освіти особистості (низький, середній, високий), рівень освітньої системи (початкова, середня, вища), якість навчання (добре, погано, середньо) [11, с. 10].

У педагогічній літературі Болгарії зазначено, що освіта – це система наукових, культурних та техніко-практичних знань, накопичених людьми в періоди їх існування та розвитку. Освіта може відбуватися у формальних та неформальних умовах, і будь-який досвід, який впливає на те, як людина думає, відчуває та діє, може вважатися освітою [14].

Разом з цим установлено, що болгарські педагоги розглядають освіту у різних аспектах, зокрема у широкому соціальному плані як соціальний інститут та як соціальне явище. У педагогічному аспекті як цілеспрямований процес навчання в освітньому закладі або через систему самоосвіти, з метою оволодіння знаннями, навичками, методами і досвідом практичної роботи у відповідності з певними державними вимогами і відповідно до ціннісних орієнтацій і установок [15, с. 19]. У якісному аспекті, як відображення кількісних характеристик досягнутого рівня знань, навичок, методів, досвіду пізнавальної та практичної діяльності [9]. Використання терміну «освіта» також означає систему навчання – навчальні заклади, в яких здійснюється виховання і навчання [8, с. 18].

В українській педагогічній думці, як і в болгарській, існує ряд визначень поняття «освіта», зокрема В. Лозова та Г. Троцько [16] зазначають, що «освіта – це процес і результат засвоєння індивідом досвіду, досягнення ним значного освітнього рівня, прилучення індивіда до культурних цінностей людства» [16, с. 7]. У педагогічному словнику С. Гончаренка [17] зазначено, що «освіта – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних та духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини» [17, с. 241–242].

Визначення поняття «дорослість» також є неоднозначним як в Україні так і в Болгарії. Зокрема болгарський дослідник та педагог Ч. Катански [12], зазначає що дорослі люди характеризуються сформованим інтелектом та особистістю, соціальним статусом, ці характеристики підкріплюються публічно визнаними соціальними та громадянськими правами й обов'язками [12].

Установлено, що українські і болгарські педагоги розглядають поняття дорослої людини з кількох точок зору (соціальна, психологічна, біологічна та інші). Так, Л. Лук'янова [3], спираючись на критерій часу за Б. Ананьєвим, вважає дорослою людину віком від 21 до 65 років. Але варто зазначити, що дослідниця наводить й інші точки зору, так вона зазначає, що Ю. Кулюткин вважає дорослою людину у віці від 16 до 70, а О. Степанова – від 18 до 40 років [3].

В Україні поняття «освіта дорослих» трактується як «освіта, спеціально призначена для осіб, які вважаються дорослими, та має на меті вдосконалення їх освітніх і професійних кваліфікацій, подальшого розвитку здатностей, покращення, відновлення або оновлення знань, умінь, інших компетентностей для завершення рівня формальної освіти, зокрема в новій галузі» [18, с. 137]. У свою чергу національний статистичний інститут Болгарії зазначає, що «освіта дорослих охоплює всю цільову, формальну та неформальну навчальну діяльність, спрямовану на покращення знань, навичок та компетентності людини, як з професійного, так і з загального інтересу, в особистих та соціальних цілях» [19].

Зазначимо, що українська дослідниця Л. Лук'янова [2] поділяє думку американського вченого М. Ноулза і

пропонує розглядати поняття «освіта дорослих» у трьох значеннях: «у широкому розумінні освіта дорослих – це процес навчання; у вузькому – комплекс організованих дій щодо навчання дорослих, які здійснюються багатьма закладами з метою досягнення специфічних цілей; сукупне значення об'єднує процеси й дії в ідею, яка реалізується в соціальній практиці, що й дозволяє розглядати освіту дорослих як соціальний інститут задля задоволення потреб дорослої людини в освіті, культурі, адаптації до соціуму» [2, с. 7].

Варто зазначити, що болгарський дослідник Ч. Катански [13] також розглядає освіту дорослих в економічному (освіта пов'язана з ринком праці, професійно-технічна освіта, освіта на робочому місці тощо), соціальному (громадянська освіта, освіта батьків тощо), особистому та культурному аспектах (самоосвіта, компенсуючи освіта тощо) [13].

Таким чином освіта дорослих в Україні та Болгарії розуміється як будь-яка навчальна діяльність осіб, що визнаються дорослими.

Цікавим для вивчення є питання нормативно-правового регулювання освіти дорослих в Україні та Болгарії. Зауважимо, що законодавча база Болгарії спирається на офіційні документи Європейського союзу. Зокрема це Резолюція Європейського парламенту про навчання дорослих (2008 р.), Рекомендація Ради Європи щодо шляхів підвищення кваліфікації: нові можливості для дорослих (2016 р.), Рішення Європейського Парламенту та Ради про спільні правові рамки для надання кращих послуг у сфері навичок та кваліфікацій (2018 р.) тощо.

Питання правового регулювання освіти дорослих в Болгарії висвітлюються в низці нормативних документів. Так, освіта дорослих має правове обґрунтування в Конституції Болгарії, Трудовому кодексі, Законі про професійну освіту та навчання, Законі про рівень освіти, загальний освітній мінімум та навчальний план. У свою чергу в Україні питання освіти дорослих знайшли своє відображення у таких законодавчих актах як Конституція України, Закон про освіту, Закон про професійно-технічну освіту, Закон про вищу освіту.

Установлено, що Конституція Болгарії і Закон «Про сприяння зайнятості» гарантують права кожної людини на освіту, а також забезпечення можливості отримання базової і середньої освіти для дорослих [20]. Як і в Болгарії, в Україні Конституція та Закон України про освіту також гарантують право кожної людини на освіту, доступність до післядипломної освіти та різних форм навчання [21]. В Україні освіта дорослих визначена невід'ємним складником системи освіти і спрямована на реалізацію права на безперервне навчання [1].

Цікавим для вивчення є той факт, що Трудовий кодекс Республіки Болгарія забезпечує право на освіту та навчання дорослих осіб, зайнятих на ринку праці Болгарії [10]. Український Кодекс законів про працю гарантує додаткову відпустку у зв'язку з навчанням у всіх типах навчальних закладів [22].

Варто зазначити, що в Болгарії діє Закон «Про сприяння зайнятості», який регулює систему, функції та управління державною системою освіти дорослих, визначає світський характер освіти, гарантує її безоплатність у державних та муніципальних школах, незалежність від расового національного, гендерного, етнічного та соціального походження. У цьому законі також визначено види формальної освіти дорослих – вечірня, неповний робочий день, індивідуальна форма, дистанційна, сумісництво, навчання на робочому місці [20].

У Законі Болгарії «Про сприяння зайнятості» визначено: положення та умови отримання початкової, середньої та професійної освіти у системі освіти дорослих; типи шкіл у системі освіти дорослих; право дорослих на постійне підвищення рівня освіти та кваліфікації без повторного отримання освіти такого рівня; право кожної дорослої людини на освіту в обраній ним школі та на навчання відповідно до його особистих переваг та мож-

ливостей [20].

Закон Болгарії «Про професійну освіту та навчання» регулює суспільні відносини, пов'язані з наданням прав на отримання професійної кваліфікації громадян відповідно до їх особистих інтересів і здібностей, а також відповідно до потреб країни у кваліфікованій і конкурентоспроможній робочій силі. Варто зазначити, що у цьому законі визначено юридичні можливості та умови для функціонування і розвитку системи освіти і професійної підготовки для дорослих на основі співпраці між освітніми установами та державними органами влади, місцевим самоврядуванням і соціальними партнерами. Закон визначає функції державних установ, муніципалітетів та соціальних партнерів щодо професійної освіти і підготовки дорослих [10].

Таким чином, на основі опрацьованої української та болгарської педагогічної літератури, нормативно-правових актів обох країн можна окреслити шляхи впровадження позитивного досвіду Болгарії у розвитку питань освіти дорослих в Україні. Так, зокрема, нормативно-правові акти України щодо освіти дорослих повинні сприяти створенню культури навчання дорослих, яке орієнтоване на оволодіння сучасними знаннями та навичками, на оволодіння різними видами компетенцій, котрі визначають сучасний ринок праці та суспільство.

Також позитивним є досвід Болгарії у створенні мережі навчальних закладів для дорослих, чітке визначення завдань, функцій та управління державною системою освіти дорослих. Поруч з розвитком мережі освітніх закладів для дорослих, необхідним є створення чіткого механізму офіційного визнання та сертифікації освіти, здобутої неформальним чи інформальним шляхом.

Варто зазначити, що в Україні доцільно використати досвід Болгарії у питаннях співпраці між освітніми установами та державними органами влади, місцевим самоврядуванням та соціальними партнерами.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином можна зробити висновок про те, що теоретичні аспекти освіти дорослих в Україні та Болгарії є досить подібними. Науковці обох країн приділяють багато уваги питанням освіти впродовж життя, надають схожі визначення провідних дефініцій (освіта, дорослість, освіта дорослих). Поряд з тим, нормативно-правове забезпечення освіти дорослих в Україні та Болгарії є дещо відмінним. Тоді, як болгарське законодавство спирається на резолюції Ради Європейського Союзу щодо освіти дорослих та по суті є їх відображенням на національному рівні, Україна створює власну законодавчу базу, яка б задовольняла потреби нашої держави і у той же час відповідає європейським стандартам. На цьому шляху наша держава має ряд труднощів, подолання яких не можливе без вивчення та впровадження досвіду європейських країн, зокрема Болгарії. Позитивним є досвід Болгарії у розвитку культури навчання дорослих, створенні мережі навчальних закладів та чіткому визначенні завдань, функцій управління державною системою освіти дорослих, а також у співпраці між освітніми установами й державними органами влади.

Серед перспектив подальших досліджень варто назвати вивчення форм та методів освіти дорослих в країнах Європи, зокрема в Болгарії, аналіз тенденцій та перспектив розвитку освіти дорослих в Україні та Болгарії, окреслення спільних шляхів вирішення актуальних питань організації безперервної освіти, співпраці України і Болгарії у галузі освіти дорослих.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України про освіту. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 16.10.2018).
2. Лук'янова Л. Б., Сігасева Л. Є., Аніщенко О. В. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади. К.: Педагогічна думка, 2012. 272 с.
3. Лук'янова Л. Б. Дорослість як базова категорія андрагогіки // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 2010. Вип. 2. с. 20–29.

4. Ничкало Н. Г. Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії // Збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у запорізькій області. Запоріжжя, 2017. с. 6–10.
5. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: колективна монографія / За ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 248 с.
6. Професійний розвиток персоналу підприємств у країнах Європейського Союзу: посібник / Л. П. Пуховська, А. О. Ворначев, С. О. Лей; за наук. ред. Л. П. Пуховської. Київ: ППТО НАПНУ. 2015. 176 с.
7. Сігасева Л. В. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина XX ст.–початок XXI ст.): монографія. К.: ТОВ «ВД «ЕКМО», 2010. 420 с.
8. Андреев М. Процесът на обучението // Дидактика. София, 1996. 424 с.
9. Бабалова Р. Лекционен курс по Теория на възпитанието. София, 1999. 140 с.
10. Дейкова В., Танева И., Гатева М., Андонова К., Енчев Д. Анализ на състоянието на формалната училищна система за образование и обучение на възрастни. София: Министерство на образованието и науката, 2015. 136 с.
11. Иванов И., Драг Т. Педагогическото изследване. Шумен И «Глаукс», 1993. 355 с.
12. Катански Ч. Андрагогически подход към качеството и ефективността на професионалното обучение на възрастни (ретроспективно изследване) // Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP), 2009. Volume 3, Number 1. С. 68–95.
13. Катански Ч. Перманентно образование и учене през целия живот // Професионално образование. София, 2012. Година XIV, Книзка 1. С. 8–1.
14. Чавдарова-Костова С., В. Делибалтова и Б. Господинов. Педагогика. София, 2018. 413 с.
15. Бишков Г., В. Краевски. Методология и методи на педагогическите изследвания. София: УИ «Св. Кл. Охридски», 2002. 510 с.
16. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Харків: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; «ОВС», 2002. 400 с.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
18. Освіта дорослих: енциклопедичний словник. К., 2014. 276 с.
19. Образование и обучение на възрастни. URL: <http://www.nsi.bg/bg/content/3531> (дата звернення 16.10.2018).
20. Закон за насърчаване на заетостта / URL: http://euroguidance.hrdc.bg/wp-content/uploads/2018/03/ZAKON-ZA-NASARChAVANE-NA-ZAETOSTTA_34.pdf (дата звернення 16.10.2018)
21. Конституція України: офіц. вид. К.: Парламент. Вид-во, 2006. 58 с.
22. Кодекс законів про працю України: офіц. вид. К.: Велес, 2008. 135 с.